

УВОД

Председник Југославије Јосип Броз Тито у оквиру своје веома богате и живе спољнополитичке активности сретао се и водио разговоре са водећим светским државницима и дипломатама који су обликовали и битно утицали на међународне односе, али и са онима који су били мање утицајни, који су се борили и тражили своје место у међународној заједници.

У оквиру те активности посетио је 70 држава света (неке и по 15–16 пута) и том приликом разговарао са највишим званичницима. Био је у званичним посетама у 24 европске земље (није био у Шпанији, Швајцарској, Албанији, Ирској, Исланду), 18 држава Азије, исто толико држава Африке и 10 америчких држава. На аустралијском континенту није био.

Међу најзначајније сусрете и разговоре које је имао председник Југославије без сумње спадају они које је имао са званичницима две водеће силе Истока и Запада – Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава. Ипак, они нису били Титови најчешћи саговорници. У сусретима шефова држава, испред свих су по бројности сусрети са председником Египта (30 – шеснаест у Египту и четрнаест у Југославији), затим са лидерима Румуније (26 – петнаест у Букурешту и једанаест у Београду). Следе сусрети и разговори са совјетским лидерима (23 – четрнаест у Београду и девет у Москви), затим са етиопским царем (13 – четири у Адис Абеби и девет у Београду), са индијским председницима (12 – шест у Њу Делхију и шест у Београду), алжирским председницима (11 – пет у Алжиру и шест у Београду), мађарским лидерима (9 – шест у Будимпешти и три у Београду), председницима Индонезије (8 – један у Џакарти и седам у Београду).

Са председницима Сједињених Америчких Држава председник Југославије имао је шест сусрета и разговора. Четири пута у САД и два у Београду. Њима треба додати и сусрет председника Председништва СФРЈ и америчког председника јуна 1980, после смрти председника Ј. Б. Тита.

Осим са шефовима држава, председник Југославије је често разговарао са председницима влада, али и са министрима иностраних послова.

Посебно место када је у питању спољна политика југословенског председника заузимају његови разговори са амбасадорима акредитованим у Југославији. Са совјетским амбасадорима разговарао је више од стотину пута, са амбасадорима САД имао је више од педесет разговора, са египатским и британским више од по двадесет, индијским деветнаест, индонезанском осамнаест, алжирским и етиопским по седамнаест, француским шеснаест итд.

Уочљиво је да су међу дипломатама најчешћи саговорници у Кабинету председника Југославије били амбасадори две суперсиле, СССР и САД, а много мање амбасадори Велике Британије и Француске. Када су у питању европске земље, најзаступљенији су били амбасадори Источне Немачке, Мађарске, Румуније, Италије и Бугарске. Овде треба додати да је од свих министара иностраних послова чешћи саговорник председника Југославије био шеф дипломатије Египта, разумљиво, из разлога што су Југославија и Египат, уз Индију, биле кључне земље Покрета несврстаних. Могуће је да је те чешће контакте условљавала и блискоисточна криза.

Како су Сједињене Америчке Државе у спољној политици Југославије једна од најзначајнијих земаља, то смо се одлучили да стручној али и широј јавности дамо на увид по садржају најзначајнија архивска документа о односима две државе, која говоре о билатералним односима и њиховим ставовима и погледима на: међународне односе, кризна жаришта у свету, блоковску подељеност, питање разоружања, Покрет несврстаних, хладноратовске и друге теме.

Определили смо се за документа о разговорима који су вођени између: председника Југославије и председника САД, председника Југославије и државних секретара (министара иностраних послова) САД, председника Југославије и других високих званичника САД, председника Председништва СФРЈ и председника САД, председника Савезног извршног већа и председника САД, члана Председништва СФРЈ са председником САД, министара иностраних послова две државе.

Први сусрет и разговор између председника две државе Јосипа Броза Тита и Двајта Ајзенхауера био је 22. септембра 1960. у Њујорку у време XV заседања Генералне скупштине Организације уједињених нација.

Други сусрет између председника Југославије и председника САД, Ј. Б. Тита и Џона Кенедија, одиграо се 17. октобра 1963. у Вашингтону.

Први председник САД који је званично посетио Југославију био је Ричард Никсон. Два председника водили су разговоре у Београду четири пута, 30. септембра и 1. октобра 1970.

Председник Р. Никсон и Ј. Б. Тито разговарали су и 28. и 30. октобра 1971. у Вашингтону, што је био њихов други сусрет.

Пети сусрет председника САД и Југославије јесте сусрет Цералда Форда и Ј. Б. Тита, 3. августа 1975. у Београду.

После непуне две године у званичној посети Београду је био потпредседник САД Волтер Мондејл, са којим је председник Југославије разговарао 21. маја 1977.

Последњи сусрет југословенског председника са председником САД, Џимијем Картером, био је 7. марта 1978. у Вашингтону током четврте посете Ј. Б. Тита САД.

Џими Картер је био трећи председник САД који је посетио Југославију, додуше два месеца после смрти Ј. Б. Тита. Разговарао је са председником Председништва СФРЈ Цвијетином Мијатовићем, 24. јуна 1980. То је била последња посета једног америчког председника Југославији.

Пада у очи да се председник Југославије у периоду од 1960. до 1980. срео и разговарао са свим председницима САД, осим са председником Линдоном Џонсоном чији је мандат трајао од новембра 1963 (после убиства председника Кенедија) до јануара 1969.

Поред разговора са шефом Беле куће, председник Југославије имао је веома значајне разговоре са државним секретарима (министрима иностраних послова) САД.

Први у низу тих разговора био је са Џоном Фостер Далсом, 6. новембра 1955. на Брионима, са Дином Раском 4. маја 1963. у Београду, затим са Вилијамом Роџерсом у три наврата: 11. фебруара 1970. у Адис Абеби, па 28. октобра 1971. у Вашингтону и 9. јула 1972. на Брионима.

Са Хенријем Кисинџером разговарао је 4. новембра 1974. у Београду. У ове разговоре уврстили смо и разговор председника Југославије са државним подсекретаром Николасом Каценбахом од 18. октобра 1968. који је, по свом садржају и датуму када је одржан, веома значајан.

Ништа мањег значаја нису ни разговори са високо позиционираним америчким званичницима као што су: Џејмс Вилијам Фулбрајт, председник Спољнополитичког комитета Сената САД, који је разговарао са председником Југославије 14. новембра 1964. у време када је потписан Споразум са Фулбрајтовом фондацијом, затим Аверел Хариман, специјални изасланик председника САД Линдона Џонсона који је разговарао са Титом 27. новем-

бра 1967. у Карађорђеву и Хјуберт Хамфри, бивши потпредседник САД кога је Тито примио 22. јула 1969. на Брионима. Ова три важна сусрета и разговора одиграла су се у време када је председник САД био Л. Џонсон са којим се Тито није срео па ни разговарао. Са њим је разменио низ (12) личних порука, што је иначе била редовна пракса устаљена у комуникацији и са свим другим председницима САД.

Овој групи припада и разговор који је Ј. Б. Тито имао са Хенријем Кисинџером 14. октобра 1979. у Београду, као бившим државним секретаром али и важним државним званичником. Кисинџер је био последњи високи амерички званичник који је разговарао са председником Југославије.

Са америчким званичницима разговарао је и председник Савезног извршног већа (Владе) Џемал Биједић и то са државним секретаром Дином Раском, 7. маја 1963. у Београду и са државним секретаром Хенријем Кисинџером, 4. новембра 1974. у Београду. За време његове посете САД разговарао је са председником Џ. Фордом 19. марта 1975. у Вашингтону.

Члан Председништва СФРЈ Едвард Кардељ за време посете САД разговарао је са председником САД Џ. Картером, 30. септембра 1977.

Посебно занимљиве и садржајно богате разговоре водили су шефови дипломатија две државе. О томе сведочи десет разговора министара иностраних послова: Коче Поповића и Дина Раска, два сусрета – 29. маја 1962. у Вашингтону и 17. октобра 1963. такође у Вашингтону; Марка Никезића и Дина Раска 31. августа 1967. у Вашингтону; Мирка Тепавца и Хенрија Кисинџера 1. октобра 1970 (разговор вођен у авиону на линији Загреб–Београд); Мирка Тепавца и Вилијама Роџерса 8. јула 1972. у Београду; следе четири разговора Милоша Минића са Хенријем Кисинџером – 15. априла 1974. и 24. септембра 1974. оба у Њујорку, 4. новембра 1974. у Београду и 25. септембра 1975. у Вашингтону. Последњи у низу је разговор Милоша Минића и Сајруса Венса 8. марта 1978. у Вашингтону.

Поред разговора највиших званичника две државе, у књигу смо укључили и заједничке изјаве после сусрета југословенског и америчких председника: Р. Никсона и Ј. Б. Тита 30. октобра 1971. у Вашингтону; Ј. Б. Тита и Џ. Форда 4. августа 1975. у Београду; Џ. Картера и Ј. Б. Тита 9. марта 1978. у Вашингтону.

Ту су и два говора америчког и југословенског председника, Џ. Картера и Ј. Б. Тита, приликом сусрета у Белој кући 7. марта 1978. у Вашингтону.

Укупно су представљена 42 документа. Први у низу је „Забелешка о разговорима председника ФНРЈ Јосипа Броза Тита са америчким мини-

стром иностраних послова Џоном Фостером Далсом“ од 6. новембра 1955. као први разговор председника Југославије са тако високим званичником Сједињених Америчких Држава, а последњи документ су „Стенографске белешке са разговора председника Председништва СФРЈ Цвијетина Мијатовића и председника Сједињених Америчких Држава Џими Картера, одржаних 24. јуна 1980“ у Београду. Та посета била је последња посета једног председника САД Југославији.

Документа која објављујемо налазе се у фондовима Архива Југославије: фонду Кабинета Председника Републике и фонду Председништва СФРЈ, као и у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије (четири документа), што је назначено на крају сваког појединог документа. Документа се објављују први пут у њиховом интегралном тексту, на латиничном писму како су и написани у оригиналу. Једине интервенције приређивача су у насловима докумената где смо интервенисали у циљу јасноће и уједначености назива. Лекторске интервенције су биле минималне и односиле су се углавном на исправку словних грешака.

Структуру књиге чине: предговор, студија о југословенско-америчким односима, документа од бр. 1 до 42, регистар личних имена и списак скраћеница.

О чему говоре ова документа, шта су биле теме разговора?

У сусретима највиших званичника две државе (1955–1980), доминирала су питања из међународних односа, тако да практично нема питања тада актуелног у свету о коме није разговарано и о коме нису изнета мишљења, ставови, оцене. Наравно, ту су и питања билатералних односа између две земље. Да укажемо на нека: односи Исток–Запад и америчко мишљење да Југославија заузима специјално место у тим односима „и да може одиграти веома значајну и корисну улогу у приближавању ставова и превазилажењу тешкоћа и неспоразума у међународним односима“; о политици СССР-а и погледима на њу из америчког и југословенског угла; оценама Хрушчовљеве политике, његове смене, Брежњевљевој политици и ко ће га наследити; о односима Југославија–СССР, посетама совјетских лидера Београду и југословенског председника Москви; о односима Југославија–САД, економским, културним, научним, војним, политичким, о зајмовима, о централи Кршко и америчкој опреми, екстремној југословенској емиграцији у САД и, по оцени југословенске стране, толерантном односу власти према њој; о погледима на земље Латинске Америке, посебно после посете југословенског председника тим земљама, о присуству совјетских војника на Куби и кубанској кризи; о односима Југославије и источноевроп-

ских земаља, могућностима утицаја Југославије на земље источне Европе у смислу јачања њихове независности од Москве; о догађајима у Чехословачкој – војној интервенцији земаља Варшавског пакта и ставовима Београда и Вашингтона, о спремности Југославије да брани своју независност и истицању да под оружјем може да има 2 милиона војника, о јавној подршци САД, тим поводом, независности и територијалном интегритету Југославије; о питању трке у наоружању, питању које је често било у фокусу разговора на врху; о разоружању и америчко-совјетским разговорима на ту тему; о помоћи земљама у развоју и уопште о земљама у развоју; о Блиском истоку, проблему који је заокупљао свет и о којем је редовно разговарано – различитим оценама сукоба и погледима за решење кризе, могућностима решења конфликта, очекивањима САД да Југославија утиче на арапске лидере да се нађе решење али и очекивању Југославије да САД утичу на Израел у истом правцу; о ставовима арапских земаља и Израела; о неслагању међу Арапима, о ставу Вашингтона да Тито и Југославија с обзиром на њихов углед у арапском свету могу имати велики значај у решавању блискоисточне кризе; о мировном процесу за Блиски исток; о Суецком каналу, палестинском питању; о проблемима Африке и афричких земаља – Етиопија, Сомалија, Еритреја, југ Африке, политика апартејда, Конго, Ангола, Западна Сахара; о ситуацији у свету, посебно у Европи и европским земљама; о политици Де Гола; о Индокини, рату у Вијетнаму, о жељи америчке стране да југословенски председник у сусрету са совјетским министром иностраних послова Громиком пренесе њихове идеје да се организују непосредни преговори револуционарне владе и сајгонске владе, као путу ка решењу конфликта; о Северној и Јужној Кореји, Камбоџи, Лаосу; о односима Југославије са Кином, Албанијом, Италијом, Бугарском; о односу Вашингтона и Пекинга; о америчко-совјетским разговорима на теме блискоисточне кризе, Вијетнама, разоружања; о Индији, Чилеу и доласку Аљендеа на власт; о Брантовој политици према Источној Европи, посебно о југословенско-немачким односима; о Хелсиншкој и Београдској конференцији о европској безбедности и сарадњи (КЕБС) и о Хелсиншкој и Београдској декларацији; о односима међу несврстанима, политици, њиховом неслагању и поделама, конференцијама несврстаних у Београду, Каиру, Лусаки, Алжиру, Коломбу и Хавани; о детанту, САЛТ I и САЛТ II; – о односима САД–СССР и тачкама неслагања; о Авганистану, ставовима Вашингтона и Београда, поводом инвазије, о америчком ставу, тим поводом, да треба ојачати Покрет несврстаних; о гомилању снага у Средоземљу – присуству америчке Шесте флоте у Медитерану, што из угла Југославије не доприноси миру у Медитерану а из угла Америке је неопходно због равнотеже и

мира и присуства Совјета. (Тито–Никсону: „Медитеран треба да припада медитеранским земљама, када се то каже Русима љуте се, а Американци се вређају када им се то каже“); о окупацији Кампуџије од стране Вијетнама; инвазија Кине на Вијетнам; догађајима у Ирану, обарању шаха и проглашењу Исламске Републике; о погледима југословенске и америчке стране на блискоисточну кризу и наоружавање Израела и Арапа; о посети америчког председника Никсона Москви и његовим разговорима са совјетским лидерима и Титовој посети (после Никсонове) и о перспективи америчко-совјетских односа, о гледишту југословенског председника да у Москви не желе конфронтацију са САД; о неспоразумима који се могу превазићи и изјави југословенског председника „Југославија не може жртвовати своје принципе али има начина како да отклонимо неспоразуме“; о често истицању жељи да се развијају добри односи између САД и Југославије и поред разлика у мишљењима, јер постоје и разлике у међународном положају две земље, па тако налазимо и следеће ставове: „Југославија не претендује да мења политику САД али претендује да Влада САД разуме њене ставове“, и даље „Југославија је спремна за разумевање ставова САД али да не мења своју политику“; о често истицаним ставовима две стране током сусрета, да подржавају политику „очувања мира и стабилности путем мирног решавања спорова, придржавања принципа независности, суверенитета, узajамног уважавања и пуне равноправности суверених држава без обзира на разлике или сличности у њиховим друштвеним политичким и економским системима и у складу са духом и начелима Повеље УН“; о често истицању јавној подршци америчких званичника територијалном интегритету, независности и јединству Југославије, о чему посебно говори изјава државног секретара Кисинџера о томе да би у случају совјетског напада на Југославију Сједињене Америчке Државе пружиле „сваку могућу помоћ“ и да је независна Југославија интерес САД.

Мозаик ових разговора највиших званичника Југославије и САД употпуњују и објављене личне поруке шефова две државе у књизи *Југославија и Сједињене Америчке Државе – поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944–1980*, Београд, 2014, што ове две књиге чини незаобилазним у проучавању односа између две државе али и других бројних питања из међународних односа и хладноратовских тема од педесетих до осамдесетих година XX века.